

РОССПЭН, 2004. – 368 с.

12. Рубач М.А. Социальная структура аграрных отношений и классовое расслоение крестьянства в украинской деревне к 1917 г. / М.А. Рубач // Особенности аграрного строя России в период империализма / Редкол. С.М. Дубровский и др. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1962. – 343 с.

13. Социальная политика / под. общ. ред. Н.А. Волгина. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во «Экзамен», 2008. – 943 с.

14. Сучков И.В. Социальный и духовный облик учительства России XIX – XX ст. / Сучков И.В. // Отечественная история. – 1995. – № 1. – С. 65-69.

15. Glenn E. Russia: A Country Study / Glenn E., Curtis E. – Washington: GPO for the Library of Congress, 1996. – 450 p.

16. Guroff G. Entrepreneurship in Imperial Russia and the Soviet Union / G. Guroff, F. Carstensen (ed). – Princeton, 1983. – 253 p.

17. Herlihy P. Ukrainian Cities in the Northern century / Patricia Herlihy // Rethinking Ukrainian History / edited by Ivan L. Rudnytsky. – Edmonton: The Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1981. – 268 p. (P. 135 - 155)

18. Hoetzsch O. The evolution of Russia: History of European Civilization / Otto Hoetzsch. – London: Thames and Hudson, 1966. – 214 p.

19. Hosking G. Russia: people and empire (1552 – 1917) / Hosking Geoffrey. – Cambridge: Harvard University Press, 1997. – 548 p.

20. Imperial Russia 1700 – 1917 / edited by Ezra Mendelsohn and Marshall S. Shatz. – Illinois: Northern Illinois University Press, 1988. – 316 p.

21. Lieven D. The aristocracy in Europe, 1815 – 1914 / Dominic Lieven. – N. Y., 1992. – 186 p.

22. Miliukov P. Russia and its crisis / Paul Miliukov – London: Collier Books, 1962. – 416 p.

23. Orman E. Tahancza Poniatowskich: z dziejow szlachty na Ukraine w XIX wieku / Elzbieta Orman / Polska Akademia Umiejtnosci Fundacja Lanckoronskich. – Krakow, 2009. – 416 p.

24. Rieber A. Merchants and Entrepreneurs in Imperial Russia / Alfred J. Rieber. – Chapel-Hill, 1982. – 371 p.

25. Seton-Watson H. The Decline of Imperial Russia 1855 – 1914 / H. Seton-Watson. – New York, 1964. – 406 p.

26. Tevlina V. Formation of an Educational and Training System for Social Work in the Russian Empire, 1860s to the early 1900s. / Tevlina V. // Social History. – Vol. 33:3. – 2008. – P. 299-316.

27. Tevlina V. The Russian Empire and the West: Integration of Social Policies. – Archangelsk: Solti, 2008. – 308 p.

28. Zhuk S.I. Russia's lost reformation: Peasents, Millenialism and Radical sects in Southern Russia and Ukraine, 1830 – 1917 / S. I. Zhuk. – Baltimore, Maryland: The Jhon Hopkins University Press, 2004. – 457 p.

Казьмирчук М.Г. Зарубежные исследования о социально-экономическом развитии Киевской губернии послереформенного периода

В статье анализируется вклад зарубежных авторов в исследование проблемы социально-экономического развития Киевской губернии в 1861-1917 гг.

Ключевые слова: *зарубежные исследования, социально-экономическое развитие, Киевская губерния, пореформенный период.*

Kazmyrchuk M.H. Foreign studies on socio-economic development of the Kyiv province in post-reform period

In the article the contribution of the foreign authors in study of the socio-economic development of the Kyiv province in 1861-1917 is analyzed.

Key words: *foreign studies, socio-economic development, Kyiv province, post-reform period.*

13.03.2013 p.

УДК 93 : 908): 929 Виноградський

Н.О. Бойко

**СТАНОВЛЕННЯ
Ю.С. ВИНОГРАДСЬКОГО-КРАЄЗНАВЦЯ**

На підставі нововиявлених джерел у статті розглянуто чинники, які вплинули на формування життєвої позиції краєзнавця, історика та архівіста Ю.С. Виноградського. Проаналізовано його походження, наведено нові відомості щодо членів родини Виноградських, з'ясовано, які зовнішні фактори зумовили життєвий вибір краєзнавця.

Ключові слова: *Ю.С. Виноградський, Сосниця, краєзнавство, міський голова, губнаросвіта, губкопмис, автобіографія.*

В умовах відродження української державності особливої актуальності набуває регіональна історія. Помітне місце у становленні краєзнавчої справи на Чернігово-Сіверщині у першій половині ХХ ст. посів Ю.С. Виноградський – сосницький історик, краєзнавець, архівіст, мовознавець, фундатор Сосницького краєзнавчого музею (з 1993 р. – імені Ю.С. Виноградського). Втім, нині його ім'я відоме здебільшого у наукових колах, чимало праць краєзнавця досі не оприлюднено, відтак вони залишаються поза увагою дослідників.

Основний масив публікацій, присвячених Ю.С. Виноградському, становлять статті у місцевій пресі, значна частина яких була надрукована у радянські часи. Окрім життєвого шляху краєзнавця, у цих статтях, як правило, висвітлювався певний аспект його діяльності – археологічний, краєзнавчий, музейний тощо. Втім, частина наведеної у публікаціях радянських часів інформації є тенденційною і не розкриває усього розмаїття наукових здобутків Ю.С. Виноградського. Зокрема, згідно до вимог часу у низці статей робився особливий акцент на прихильному ставленні краєзнавця до радянської влади й менша увага приділялася його науковим здобуткам [1; 2].

З 1990-х рр. поживався інтерес науковців та краєзнавців до постаті та наукового доробку Ю.С. Виноградського [3]. Побачили світ студії О.Б. Коваленка, Л.В. Ясновської, В.В. Ткаченка, присвячені краєзнавчій діяльності Ю.С. Виноградського [4; 5]. Вийшов друком публіцистичний нарис В.М. Пригоровського, у якому схарактеризовано життєвий шлях та основні напрямки студій краєзнавця [6]. На початку 2013 р. вийшов друком науково-публіцистичний роман М.П. Адаменка, у якому вміщено чимало біографічних матеріалів про Ю. Виноградського [7]. Нині видавництвом Чернігівської обласної універсальної бібліотеки імені В.Г. Короленка готується до друку видання наукових праць історика. Втім, у його життєписі й понині залишається чимало «білих плям».

Маловисвітленою сторінкою біографії Ю.С. Виноградського є історія його родини. У своїй

автобіографії він зазначив лише, що «відносився до родини спадкових почесних громадян» [8, арк. 1].

Зі щорічних календарів Чернігівської губернії, виданих типографією губернського правління, відомо, що його батько, Степан Пилипович, був сосницьким священником, очолював повітове відділення «попечительства о тюрьмах», був законовчителем жіночої прогімназії, жіночого повітового училища [9, 141, 145].

У автобіографії Ю.С. Виноградський зазначив, що після смерті батька з 13 років почав самостійно заробляти собі на життя [8, арк. 1]. «Працю я поставив «в голову життя», чому сприяло працелюбство моєї матері. Першими моїми вихователями окрім неї були: луг, р. Убідь та ліс...» [8, арк. 1].

З архівних джерел відомо, що станом на 1914 р. брати Виноградські (Микола, Федір, Михайло, Олександр, Георгій (Юрій) Степановичі) належали до дворянського стану [10, арк. 7, 9 зв.]. Вартість їх сукупного нерухомого майна складала 750 рублів [10, арк. 9 зв.]. Натоді брати Виноградські обіймали вагомні посади – Микола був статським радником [10, арк. 71], Федір служив секретарем Холмського повітового іпотечного відділу й тому жив у «губернському місті» Холм [10, арк. 72]. Брат Михайло також мав чин статського радника [10, арк. 73]. Георгій (Юрій) був членом Варшавського окружного суду [10, арк. 74]. Олександр обирався міським головою Сосниці. Брати були власниками спільного майна у місті, тому вони мали право брати участь у виборах гласних до Сосницької міської думи на чотирьохліття з 1914 р. через одного уповноваженого представника. Цим представником брати обрали Олександра Степановича [10, арк. 71-74].

У короткому списку про службу О.С. Виноградського зазначалося, що він походив з родини священника і мав садибу у спільному володінні з братами [11, арк. 27 зв.]. Він мав звання народного вчителя [11, арк. 27 зв.-28]. Декілька разів поспіль, починаючи з 1905 р., його обирали на посаду міського голови Сосниці [11, арк. 27 зв.]. Був нагороджений срібною медаллю на пам'ять царювання імператора Олександра II та темно-бронзовою медаллю за участь у першому народному переписі [11, арк. 27 зв.-28 зв.]. Вступивши на посаду міського голови Сосниці, О.С. Виноградський взяв на себе повноваження головування у сирітському суді, був попечителем Першого сосницького приходського училища [11, арк. 32 зв.-33]. У жовтні 1907 р. Сосницьке земське зібрання обрало його попечителем Сосницького земського медичного участку та лікарні, у березні 1909 р. – завідувачем Сосницькою бібліотекою-читальнею імені Гоголя [11, арк. 32 зв. 34].

Промовистим свідченням високої оцінки роботи О.С. Виноградського на посаді міського голови стала

постанова Сосницької міської думи від 30 липня 1910 р., у якій висловлювалася подяка за його діяльність на займаній посаді на користь населення [11, арк. 34 зв.]. Тому й не дивно, що у травні 1910 р. зібрання Сосницької міської думи одноголосно обрало О.С. Виноградського міським головою на друге чотирьохліття з 1910 р. Після цього міський голова не полишив своєї активної соціальної діяльності, будучи переобраним на посадах, які обіймав раніше [11, арк. 35; 12, арк. 14-14 зв.]. У 1912 р. О.С. Виноградський був «всемилосердніше помилуваний орденом святого Станіслава III ст.» [13, арк. 88]. У грудні 1913 р. його обрали попечителем сосницької лікарні [14, арк. 10].

О.С. Виноградський залишався сосницьким міським головою й у роки революційних потрясінь 1917 р. [10, арк. 128-129] і не стояв осторонь тих подій. Він разом із М. Олещенком спочатку був посланцем від Сосниччини на губернському українському з'їзді, який відбувся у Чернігові 8-10 червня 1917 р., а згодом їх обрали до складу губернської української ради [15, 28-29]. Через півтора місяця (30 червня 1917 р.) мешканці Сосниці вперше в історії містечка брали участь у демократичних виборах на основі загального, рівного, прямого і таємного голосування. Міський голова О.С. Виноградський доповідав, що виборці поставилися до виборів дуже серйозно, про що свідчить як число тих, хто здійснив своє виборче право, так і повний порядок та спокій під час виборів. Також він засвідчував, що передвиборча агітація «йшла в найбільших розмірах». Міським головою гласні знову обрали О.С. Виноградського [15, 29].

Брат Юрій також відрізнявся активною громадською позицією. Після закінчення Сосницького парафіяльного училища він навчався у Чернігівській чоловічій гімназії [2, 4]. Під час навчання в цьому закладі Ю.С. Виноградський став одним із організаторів гуртка самоосвіти, до якого входило 6 гімназистів та 4 гімназистки віком 16-17 років. Цей гурток не мав ані уставу, ані програми. Всіх об'єднувало прагнення до чого-небудь нового, таємного, «підпільного», позбавленого обмежень та утисків керівництва гімназії. Гуртківців єднало бажання мати можливість вільного слова, обміну думками поза межами уроків [16, арк. 1].

Вищу освіту Ю.С. Виноградський здобув у Київському університеті св. Володимира у 1892-1896 рр. Паралельно слухав лекції з історії та філології. Час, що залишався після лекцій і репетиторства, видавав краєзнавству, філології, історії. Канікули проводив у подорожах, збираючи фольклорні та етнографічні матеріали [2, 4].

Слід зазначити, що Ю.С. Виноградський не відразу обрав шлях професійного заняття краєзнавством. Здобувши освіту, спочатку він працював у Києві. За активну участь у першому загальному переписі населення, що проходив у

1897 р., удостоївся бронзової медалі з правом носити її на стрічці «из государственных цветов» [6, 7-8]. Того ж року був «определен на службу» в розпорядження Варшавської Судової Палати. Обіймав переважно канцелярські посади у її головних департаментах – 1-му кримінальному та 2-му й 3-му «гражданских», входив до складу тимчасової комісії по контролю за будівництвом і введенням у дію приміщення Варшавського головного архіву давніх актів. У 1906 р. він написав першу роботу «До діалектології Задесення», яка була надрукована лише 1928 р. [2, 4].

У травні 1907 р. «высочайшим приказом по гражданскому ведомству» Ю.С. Виноградський був призначений членом Петроківського окружного суду. Тоді ж, за вислугою років, його підвищили – він став колезьким секретарем, тобто державним службовцем десятого класу [6, 8].

Працюючи за межами рідної землі, Ю.С. Виноградський не полишав наукових занять – працював у архівах, бібліотеці та читальні. Він підтримував зв'язок з Варшавським університетом, при якому працювало Товариство історії, філології та права, до якого він був обраний у 1913 р. У бібліотеці цього наукового закладу дослідник вивчав матеріали, що стосувалися історії та етнографії Чернігівщини. Відпустки Ю.С. Виноградський проводив у рідній Сосниці, де продовжував займатися улюбленою справою – фольклористикою та етнографією [6, 8].

Коли розпочалася Перша світова війна, Ю.С. Виноградський повернувся до Чернігова. У 1915 р. він став членом Чернігівської губернської вченої архівної комісії [4, 106].

І. Дяченко зазначає, що «Ю.С. Виноградський події революційних років не сприймав за свою справу й не примикав до тих чи інших політичних сил, тому його сім'я без страху жила у Сосниці, а сам він працював у Чернігові. Він був заарештований, але звільнений» [3, 3].

Ю.С. Виноградський був одним з фундаторів громадського Комітету по охороні пам'яток старовини і мистецтва у Чернігівській губернії (червень 1917 – 1918 рр.), видавничого товариства «Сіверянська думка» (грудень 1917 – 1919 рр.). До цього товариства також входили такі представники місцевої наукової та творчої інтелігенції, як В. Модзалевський, М. Могилянський, І. Шраг, Д. Дорошенко. Учасники цього товариства ставили собі за мету «зادля освіти народної... друкувати і видавати різного роду видання культурно-просвітнього значення, безпартійного характеру, переважно українською мовою по українознавству» [17, 153].

Ю.С. Виноградський був першим головою Чернігівського губернського Комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини (губкопмису). Цей Комітет був виділений з Секції образотворчих

мистецтв 21 березня 1919 р. [18, арк. 15]. У посвідченні про перебування на службі зазначалось, що Ю.С. Виноградського призначено без клопотання як особу, що має спеціальні знання з історії Чернігівського краю, архівознавства, обізнана у галузі старовини та мистецтва [19].

Про діяльність Ю.С. Виноградського у Комітеті охорони пам'яток мистецтва і старовини свідчить, зокрема, його доповідь про проведення досліджень у Сосницькому повіті, проголошена красзнавцем на зборах губкопмису 30 жовтня 1917 р. У доповіді йшлося про церковне будівництво на Чернігівщині, про пам'ятки старовини, які залишилися з давніх часів і «переховувались» по церквах, приватних будинках і до яких самі власники ставилися байдуже, не розуміючи «історичного інтересу» будь-якої, на їх погляд дрібної, старовинної речі. Ю.С. Виноградський пропонував налагодити відносини з сільським духовенством та селянами, які часто були недостатньо освіченими, щоб свідомо підійти й допомогти комітету у справі збереження старовини. Члени комітету погодилися з красзнавцем і визнали, що цю доповідь слід видати як окреме видання комітету. Також пропонувалися заходи задля збереження Вознесенської церкви, збудованої ще у 1657 р. на В'юнищах у Сосниці, про яку згадував у доповіді Ю.С. Виноградський [20, 8].

Діяльність Секції образотворчих мистецтв та Комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини також виявлялася у безпосередній опіці над існуючими раніше музейними та архівними установами, збиранні предметів старовини та мистецтв у Чернігові. З цією метою у безпосереднє відання Губнаросвіти та підпорядкування у адміністративно-господарському відношенні Комітету було передано ряд музейних установ: Музей української старовини В. Тарновського (перейменованій в І Радянський музей імені В.В. Тарновського), Об'єднаний Музей Міської Архівної комісії (ІІ Радянський Музей), Архів колишнього губернського правління в «Будинку Мазепи» на Валу (І Радянський Архів). Крім того, Секцією були взяті на облік колекції та окремі предмети старовини та мистецтва в антикварних магазинах. Комітет також займався облаштуванням у будинку графині Милорадович музею, який згодом отримав назву ІІІ Радянського. Ю.С. Виноградський у своїх спогадах описав перебіг цих подій [21]. Таким чином у травні 1919 р. було облаштовано ІІІ Радянський музей у м. Чернігові на Петроградській вулиці № 12, поповнено його предметами старовини та мистецтв, систематизовано нові колекції, створено описи предметів тощо [18, арк. 11].

Проте нестача кадрів у Губнаросвіті, а також відсутність належного фінансового забезпечення ускладнювала роботу Комітету, оскільки він не

мав ніяких ресурсів, крім незначних внесків його членів, коштів на утримання Президії, видавництво своїх праць. Згодом його діяльність припинилась [22, арк. 48].

Навесні 1920 р. Ю.С. Виноградський став головою Експертного бюро [23, арк. 1], у якому розробляв екскурсії для історико-археологічного відділу [23, арк. 1 зв.].

У квітні 1920 р. Ю.С. Виноградського було обрано головою відновленої Чернігівської губернської вченої архівної комісії [4, 106-107]. Але за умов перебудови мережі архівних установ і появи нових дослідницьких осередків вона виявилась нежиттєздатною і згодом припинила своє існування [4, 106-107].

7 квітня 1920 р. на засіданні колегії Губнаросвіти було вирішено командувати Ю.С. Виноградського до архівів губернських закладів, які мають історичну цінність, з метою їх порятунку від знищення [24].

1 липня 1920 р. зусиллями Ю. Виноградського у Сосниці було відкрито один з перших в Україні історико-археологічний та етнографічний музей [2, 4]. Відтоді вся діяльність Юрія Степановича була пов'язана з роботою в музеї. В. Пригоровський відзначив: «Виноградський-народознавець переміг у ньому чиновника» [6, 8]. Проте у світлі наведених фактів цілком логічно видається точка зору М.П. Адаменка, який наголошує на об'єктивних причинах такого вибору Ю.С. Виноградського. М.П. Адаменко слушно зауважив, що у ті «непевні часи» Ю.С. Виноградський не міг почуватися впевнено: дворянське походження, діяльність старшого брата, особливо в революційні роки, власна вдала успішна кар'єра юриста [7, 12]. За таких обставин Ю.С. Виноградський зосередив свою діяльність на краєзнавчій справі.

Таким чином, вибір Ю.С. Виноградського можна трактувати як його реакцію на виклик часу у поєднанні з особистісними рисами. Його вибір – сприяти збереженню історичної спадщини – напевно був вибором свідомої людини, яка прагнула зберегти духовне надбання народу.

Посилання

1. Решедько Н. З любов'ю до Батьківщини / Н. Решедько // Радянський патріот. – 1973. – 28 квітня. – С. 4.
2. Линюк Л. «Працю я поставив в основу життя» / Л. Линюк // Деснянська правда. – 1990. – 14 липня. – С. 4.
3. Дяченко І. Творець відкритої книги / І. Дяченко // Радянський патріот. – 1990. – 19 червня. – С. 2; 26 червня. – С. 3; 5 липня. – С. 3; 12 липня. – С. 3; 19 липня. – С. 3.
4. Коваленко О. На варті духовних скарбів України: архівісти Чернігівщини 20-30-х рр. / О. Коваленко // Сіверянський літопис. – 1999. – № 2. – С. 106-107.
5. Ткаченко В.В. Ю.С. Виноградський про археологічні роботи Сосницького історико-краєзнавчого музею (1920-1955 рр.) / В.В. Ткаченко, Л.В. Ясновська // Минуле Сосниці та її околиць [Редкол. О.Б. Коваленко (відп. ред.) та ін.] – Чернігів, 1990. – С. 14-15.
6. Пригоровський В. Залюблений у землю Сіверську

(Ю.С. Виноградський): [історико-краєзнавчий нарис] / В. Пригоровський – Чернігів, 2004. – 56 с.

7. Адаменко М.П. Володар казкових скарбів (слідами Ю.С. Виноградського) / М.П. Адаменко. – Ніжин: «Аспект-Поліграф», 2013. – 288 с.

8. Виноградський Ю.С. Автобіографія // СКМ, інв. № 855, 3 арк.

9. Пам'ятна книга на 1878 р. – Чернігів: Губернська типографія, 1878, 173 с.

10. Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської області), ф. 145, оп. 1, спр. 851, 129 арк.

11. Державний архів Чернігівської області (далі ДАЧО), ф. 145, оп. 3, спр. 2212, 36 арк.

12. ДАЧО, ф. 145, оп. 2, спр. 353, 406 арк.

13. ДАЧО, ф. 145, оп. 1, спр. 868, 141 арк.

14. ДАЧО, ф. 145, оп. 2, спр. 594, 381 арк.

15. Бойко В.М. Сосниця – європейське місто / В.М. Бойко, В.М. Пригоровський [Сіверянський інститут регіональних досліджень, Ред. кол. С.В. Леп'яво (голова ред.) та ін.]. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2010. – 64 с.

16. Виноградський Ю.С. Из воспоминаний о годах юности // СКМ, інв. № 859, 2 арк.

17. Дорошенко Д. Тихий закуток. Гетьманський монастир (підготовка до друку і передмова О. Коваленка) / Д. Дорошенко // Сіверянський літопис. – 1998. – № 1. – С. 152-153.

18. Держархів Чернігівської області, ф. Р-593, спр. 54, 36 арк.

19. Посвідчення про те, що Ю.С. Виноградський перебуває на службі у Чернігівському Губернському Відділі Народної Освіти // СКМ, інв. № 2784.

20. Комітет охорони пам'яток старовини й мистецтва на Чернігівщині // Черниговская земская газета. – 1917. – № 88-89 – С. 8.

21. Виноградський Ю. Из воспоминаний Ю.С. Виноградского. К истории музеев г. Чернигова // СКМ, 2 арк.

22. ДАЧО, ф. Р-593, оп. 1, спр. 53, арк. 48.

23. ДАЧО, ф. Р-593, спр. 314, 19 арк.

24. ДАЧО, ф. Р-593, спр. 95, арк. 65.

Бойко Н.А. Становление Ю.С. Виноградского-краеведа

На основании вновь обнаруженных источников в статье рассмотрены факторы, которые оказали влияние на формирование жизненной позиции краеведа, историка и архивиста Ю.С. Виноградского. Проанализирован его происхождение, указаны новые сведения о членах семьи Виноградских, выделены внешние факторы, определившие жизненный выбор краеведа.

Ключевые слова: Ю.С. Виноградский, Сосниця, краеведение, городской голова, губнаобраз, губкомис, автобиография.

Boiko N.O. Formation of Yu. S. Vynohradskiy-ethnographer

The article presents the factors that influenced formation of the life position of Yu. S. Vynohradskiy (ethnographer, historian and archivist) on the basis of newly discovered sources. The author analyzes the origin of Yu. S. Vynohradskiy and represents new information about the members of his family. The external factors, that have caused life choice of the ethnographer, have been defined.

Key words: Yu. S. Vynohradskiy, Sosnitsa, local history, Mayor, hubnarosvita, hubkomys, autobiography.

15.03.2013 р.